

МУЗИКА. ЕСТЕТИКА

УДК 378.02:785

Дмитро МАЗУР,
аспірант Інституту мистецтв
Рівненського державного гуманітарного університету

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ КЕРІВНИКІВ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ КОЛЕКТИВІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті досліджується проблема розвитку професійної рефлексії керівника інструментального колективу в процесі фахової підготовки, зокрема теоретично обґрунтовано поняття професійної рефлексії. Доведено, що керівник інструментального колективу повинен володіти ефективною методикою професійного самовдосконалення, що передбачає усвідомлення, переосмислення, аналіз, діагностику та оцінювання фахової діяльності.

Ключові слова: професійна рефлексія, керівник інструментального колективу, професіоналізм, ансамбль.

В статье исследуется проблема развития профессиональной рефлексии руководителя инструментального коллектива в процессе профессиональной подготовки, в частности теоретически обосновано понятие профессиональной рефлексии. Доказано, что руководитель инструментального коллектива должен обладать эффективной методикой профессионального самосовершенствования, которая предполагает осознание, переосмысление, анализ, диагностику и оценку профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиональная рефлексия, руководитель инструментального коллектива, профессионализм, ансамбль.

Nowadays, the development of professionally significant personal qualities of a specialist is of particular relevance in pedagogy and musicology. This issue requires the personality of the leader of the instrumental ensemble to converse to the use of innovative educational technologies that will ensure the growth of his professionalism, general culture, spiritual and moral values, improvement of the creative activity. The development of professional reflection in this context is the essential requirement for creative self-realization and achieving a high level of the professional excellence and versatility.

The purpose of the article is to reveal the problem of the development of professional reflection of the leaders of instrumental ensembles in the process of professional training and to theoretically substantiate the concept of "professional reflection of the leader of instrumental ensemble".

The problem of the development of professional reflection of leaders of instrumental ensembles in the process of professional training is complicated and multifaceted, and therefore requires considerable analysis and research. The leader should operate a sufficient amount of knowledge for the reason that his creative work embodies different types of activity: organization and management, rehearsals, performing at concerts, musical-pedagogical, interpretation and education. The inner world of the leader of the instrumental ensemble is filled with contradictions, but the ways to solve them are not fully disclosed. The leader does not have a sufficient level of psychological and pedagogical techniques and skills aimed at overcoming professional problems, especially the skills of professional reflection, which are the key to knowing, discovering and analysing the internal interaction between the leader of the instrumental ensemble and its members. The phenomenon of professional reflection in this context is the basis of professional self-improvement of the leader of the instrumental ensemble, seeing that this ability leads him to self-awareness, rethinking, introspection, diagnostics and evaluation of his own professional activity.

Key words: professional reflection, leader of the instrumental ensemble, ensemble, professionalism.

Постановка проблеми. На сучасному етапі в педагогіці й музикознавстві набуває особливої актуальності проблема розвитку професійно-значущих особистісних якостей фахівця, а це, як відомо, вимагає від керівника інструментального колективу використання інноваційних освітніх та виховних технологій, що забезпечать зростання його професіоналізму, загальної культури і духовно-моральних цінностей, удосконалення творчої діяльності. Розвиток професійної рефлексії в даному контексті є необхідною умовою для творчої самореалізації та досягнення високого рівня професійної майстерності й універсальності.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Феномен професійної рефлексії, її сутність і специфіку, застосування в різних сферах музично-педагогічної діяльності різносторонньо та ґрунтовно розкрито в сучасній педагогіці й мистецтвознавстві,

зокрема в наукових дослідженнях Ю. М. Кулюткіна, Г. С. Сухобської, А. О. Бізяєвої, Л. М. Мітіної, О. М. Городиської, І. А. Зязюна, О. В. Піскунової, С. Д. Максименка, І. О. Зимньої, Л. В. Путляєвої, Н. В. Кузьміної, А. К. Маркової, М. М. Марусинець, Б. З. Вульфова, В. Н. Харькіна, В. О. Сластьоніна, Л. С. Подимо-вої, В. К. Єлисеєвого, С. А. Кушнірука, Г. М. Падалко, О. М. Олексюк, І. П. Парфентьєвої, Е. Б. Абдуліна, В. Ф. Орлова, В. А. Гусака, О. П. Рудницької, Т. В. Юрової, О. Я. Ростовського, Я. В. Сверлюка та ін.

Узагальнюючи науковий досвід вивчення даної проблеми, переконані, що рефлексивний механізм необхідно впроваджувати і в практичну діяльність управління колективним виконавством, на що і спрямована представлена нами стаття.

Мета статті – обґрунтувати проблему розвитку професійної рефлексії керівника інструментального колективу в процесі фахової підготовки; здійснити теоретичний аналіз поняття професійної рефлексії керівника інструментального колективу.

Виклад основного матеріалу. Проблема розвитку професійної рефлексії керівників інструментальних колективів у процесі фахової підготовки є складною і багатоплановою, а отже, потребує істотного аналізу та дослідження. Керівник передусім має оперувати достатнім обсягом знань, оскільки його творча робота уособлює в собі різні види діяльності: організаційно-управлінську, репетиційну, концертно-виконавську, музично-педагогічну, інтерпретаційну, навчально-виховну. На нашу думку, внутрішній світ керівника інструментального колективу наповнений суперечностями, однак шляхи їх вирішення і досі обґрунтовані не повною мірою. Як правило, керівник не володіє достатнім рівнем психолого-педагогічних прийомів і вмінь, спрямованих на подолання професійних проблем, зокрема навичок професійної рефлексії, яка є основою пізнання, розкриття та аналізу внутрішньої взаємодії між керівником інструментального колективу та його учасниками – ансамблістами.

У музичній практиці поняття «інструментальний колектив» є узагальнюючим. Так, інструментальним колективом (залежно від кількості музикантів) може бути як оркестр, так і ансамбль. У представленому нами дослідженні ми спробуємо розглянути менші інструментальні форми, а саме – ансамблі.

Відповідно до трактувань І. Ю. Куберського, ансамбль (*у пер. із фр. – разом*) – це спільне виконання музичного твору кількома (або багатьма) учасниками, які утворюють єдиний художній колектив [4]. Зважаючи на вищевикладене, керівник інструментального колективу (ансамблю) – це суб'єкт управління, основна функція якого полягає в організації професійної діяльності інструментального колективу (ансамблю), що включає процеси планування, організації, мотивації і контролю творчого процесу.

Важливим чинником ефективності творчої роботи керівника інструментального колективу є рівень його професійності. В. С. Мовчан обґрунтовує поняття «професійність» як здатність людини опанувати вміння та навички певного виду діяльності та розгорнути на їх основі власні творчі здібності [7]. У нашому випадку серед сукупності якостей, які повинні бути притаманні керівникові інструментального колективу, найважливішою є професійна рефлексія, що уособлює його базові вміння. При цьому успішне її втілення дає підстави керівнику самостверджуватись і творчо самореалізовуватися, а також є ознакою рівня його професійності й компетентності.

Керівник інструментального колективу насамперед має бути висококласним фахівцем та професіоналом. Уперше в психолого-педагогічній літературі термін «професіоналізм» запровадила Н. В. Кузьміна. Дослідниця тлумачить означене поняття як якісну характеристику особистості – представника певної професії, який володіє сучасними продуктивними методами розв'язання професійних завдань. Рівень професіоналізму, залежно від індивідуальних якостей суб'єкта діяльності, може бути високим, середнім чи низьким [5]. Учена Н. О. Селєзньова, вивчаючи проблему професіоналізму хормейстера, під терміном «професіонал» розуміє суб'єкта фахової діяльності, індивіда, який успішно вирішує завдання певного виду соціокультурної роботи, отримуючи від даного процесу засоби до існування [12]. На думку дослідниці, підґрунтям професіоналізму є комплекс особистісних якостей суб'єкта дій.

Фахова професійна підготовка – це одне з ключових системоутворюючих понять проблеми розвитку професійної рефлексії, домінантна складова системи професійної підготовки, що включає в себе вивчення цілого комплексу гуманітарних та суспільних наук. При цьому професійна підготовка – це цілеспрямований процес навчання наявних (працюючих) та потенційних (студентів, учнів) працівників професійним знанням та вмінням, метою яких є набуття навичок, необхідних для виконання певних видів робіт, а також передбачає, наявність оцінювання [17].

Енциклопедія професійної освіти поняття «професійна підготовка» тлумачить як: 1) сукупність спеціальних знань, умінь та навичок трудового досвіду, які дають змогу успішно працювати в межах певної професії; 2) процес надання учням відповідних умінь і знань [16]. Зі свого боку С. Я. Батишева під поняттям «професійна підготовка» розуміє «певний щабель чи аспект отримання студентом професійної освіти – вищої або середньоспеціальної. Професійна підготовка передбачає систему організаційних і педагогічних заходів для забезпечення формування в особистості професійної спрямованості та професійної готовності» [15]. Отже, професійна підготовка – це процес здобуття кваліфікації за певною спеціальністю.

Науковець В. Ф. Орлов «професійну підготовку» та «професійне становлення» розглядає як процеси професійного розвитку фахівця, які діалектично тісно взаємопов'язані між собою [9]. На його думку, професійна підготовка акумулює в собі набуття спеціальних знань, умінь та навичок, а в ході становлення фахівця відбувається рефлексія цих знань, умінь і навичок. У нашому випадку професійна рефлексія є необхідним інструментом переосмислення власного досвіду з метою самоаналізу, самоідентифікації та самовдосконалення.

Зазвичай у науковій сфері поряд із терміном «професійна підготовка» використовується словосполучення «професійна освіта». С. У. Гончаренко розкриває це поняття як: підготовку в закладах освіти спеціалістів різних видів кваліфікації для праці в певній галузі господарства, культури чи науки; складову єдиної системи народної освіти. Учений вважає, що сутність професійної освіти полягає в поглибленому ознайомленні з науковими основами й технологією обраної професії (трудова діяльність), набутті особистістю фахових умінь та навичок, формуванні психологічних та морально-етичних якостей характеру як основи в будь-якій професійній сфері [1].

На наш погляд, поняття «професійна освіта» і «професійна підготовка» не є тотожними, адже мають різне підґрунтя. Зокрема, термін «освіта» є комплексним і більш широким поняттям, яке включає в себе чимало факторів, а як наслідок – професійна підготовка – це один з основних складових даної сукупності. При цьому фахова підготовка – більш вузьке поняття, яке є складовою професійної підготовки. Таким чином, фахова підготовка керівника інструментального колективу та розвиток його професійної рефлексії є системоутворюючим чинником його професійного зростання.

Зважаючи на викладене вище, під фаховою підготовкою керівника інструментального колективу слід розуміти процес набуття професійних знань, умінь та навичок організації та управління діяльністю інструментального колективу (ансамблю), формування в керівника професійної компетентності, розвиток та вдосконалення необхідних особистісних якостей і творчих здібностей.

Ми переконані, що фахова підготовка майбутніх керівників інструментальних колективів має опиратися на науково-теоретичний базис, який би змістовно обґрунтував організаційні та творчі проблеми керівника колективу та вказував на шляхи їх подолання. Тобто, керівник не лише має бути готовим до здійснення різносторонньої творчої діяльності, а й оперувати музично-теоретичними та психолого-педагогічними знаннями, які є передумовою успішної організації й управління творчим колективом.

А. П. Хачатурянсхияється до думки, що майбутній фахівець повинен відповідати вимогам даної професії, зокрема основне місце має займати загальнопедагогічна підготовка (педагогічне мислення, комунікативна культура та етика спілкування, креативність у вирішенні творчих та педагогічних завдань) [14]. О. С. Жаркова зі свого боку наголошує, що в мистецьких закладах вищої освіти підготовка спеціалістів повинна бути поліфункціональною [3]. Тобто, йдеться про готовність фахівця на практиці вирішувати неординарні організаційні, педагогічні та художньо-творчі завдання, а це можливо лише за умови точної діагностики та оцінки ситуації, що склалася, та обрання правильної стратегії подолання творчих перепон і прийняття правильних управлінських рішень.

Фахова діяльність керівника інструментального колективу має свою специфіку, зокрема вона передбачає знання не лише теоретичної бази, а й уміння бути мобільним, інноваційним, уміти пристосовуватися до динамічних умов сьогодення. У даному контексті ми розглядаємо таке явище, як професійна адаптація у післяпідготовчий період. С. Я. Батишев цей феномен ототожнює з тим, що особистість пристосовується до відповідних умов, змісту та стилю професійної діяльності колективу [16], оскільки на практиці не завжди є достатня матеріально-технічна база, рівень підготовки учасників творчого колективу тощо. Дослідниця Т. А. Смирнова вважає, що для розв'язання означених суперечностей недостатньо лише бути висококваліфікованим фахівцем, адже успіху зазвичай досягають неординарні творчі особистості, які здатні до неординарного самовираження, самоаналізу та переосмислення професійних проблем [13]. Основою для набуття керівником інструментального колективу представлених професійних та морально-особистісних якостей ми вважаємо феномен професійної рефлексії як уміння людини ніби «зі сторони» подивитися на себе та власний творчий процес, проблемну ситуацію, проаналізувати свої сильні

та слабкі сторони та при цьому знайти найбільш оптимальне й адекватне вирішення поточних проблем, продумати «дорожню карту» для досягнення поставленої мети, успішно адаптуватися до специфічних умов праці. Ми переконані, що розвиток даного професійного феномена є важливим завданням у підготовці майбутнього керівника інструментального колективу в мистецьких закладах вищої освіти.

Зуважимо, що для майбутніх керівників інструментальних колективів надзвичайно важливим є отримання досвіду практичної роботи з ансамблем, адже саме під час репетицій відбувається засвоєння раніше отриманих теоретичних знань. У зв'язку з цим Л. М. Маталаєв зазначає, що продуктивна репетиційна робота з колективом, під час якої не лише формується виконавська інтерпретація, а й набувається досвід щодо подолання найрізноманітніших труднощів, є запорукою майбутнього успішного виступу колективу [6]. Однак при цьому варто наголосити, що представлена художня діяльність повинна бути одночасно і своєрідною експериментальною лабораторією керівника, де він зможе в межах розумного втілити всі свої творчі ідеї та задуми, а також виробити власний неповторний стиль, використовуючи при цьому професійну рефлексію.

Таким чином, можемо стверджувати, що описана вище діяльність з інструментальним колективом буде більш плідною за наявності в керівника добре розвиненої професійної рефлексії, адже цей феномен має особливе значення в різних видах його творчої діяльності, а також пряме відношення до професійного мислення як основи фахової майстерності, а ще – розкривається в рефлексивному аналізі різноманітних ситуацій, усвідомленні змісту як власних дій та вчинків, так і поведінки інших суб'єктів та об'єктів професійної діяльності. Таким чином, керівник колективу, володіючи високим рівнем професійної рефлексії, у своїй творчій роботі переходить на особистісно-смысловий рівень управління, що сприяє розвитку його загальної професійної культури.

У контексті дослідження професійної рефлексії керівника інструментального колективу доцільно розглянути також позицію Г. М. Падалки, дослідниці в галузі художнього навчання і виховання, яка, розглядаючи означене питання, трактує це явище як особистісну форму оцінювання суб'єктом творчості митців (композиторів, поетів, художників тощо). Художня рефлексія, таким чином, реалізується через образний діалог учня (Я-концепція) із художніми почуттями автора мистецьких творів, внаслідок чого між ними з'являються смислові контакти, а також через глибоке емоційне проникнення в образний зміст, що сприяє виникненню власної інтерпретації художнього твору, суб'єктивної життєвої позиції та появі високого художнього смаку (вміння розрізняти в мистецтві істинне і симулякр, тобто зображення, копії того, чого насправді не існує) [10]. Для керівника інструментального колективу означений феномен є надзвичайно важливим, оскільки спонукає до появи в нього неповторної індивідуальної інтерпретації виконуваних творів, а також сприяє становленню високих морально-етичних цінностей.

Використовуючи навички професійної рефлексії, керівник колективу здатний забезпечити особистісно орієнтований підхід до всіх без винятку членів колективу, сформувати в них активну й відповідальну громадянську позицію не лише в процесі творчого акту, а й у житті загалом, бажання бути неповторною особистістю, справжнім митцем, який постійно перебуває у творчому пошуку.

Основою усіх керуючих дій керівника колективу, за Г. Л. Ержемським, є здатність особистості до внутрішнього моделювання, передбачення бажаного результату, а ще – до самоуправління і саморегуляції власних дій [2, с. 66–67]. Означена якість тісно пов'язана з таким феноменом, як професійна рефлексія. Ми вважаємо, що наявність професійної рефлексії в керівника колективу в даному контексті дозволить максимально успішно та ефективно здійснювати не лише організацію взаємодії її учасників між собою шляхом використання рефлексивної технології аналізу й оцінки діяльності членів колективу з різних позицій, а й самоаналіз та аналіз власної діяльності з точки зору всіх учасників колективу з метою залучення їх до активної плідної творчої діяльності.

Керівник інструментального колективу, який наділений навичками професійної рефлексії, спроможний дати об'єктивну оцінку творчому процесу. Зокрема, адекватно сприймаючи ситуацію, виявляючи наявні можливості колективу та його учасників, він здатний передбачити майбутній стан об'єкта впливу, окреслити перспективи, альтернативні шляхи досягнення поставлених завдань, а також ймовірні терміни виконання, що сприятиме планомірному поступальному розвитку творчого колективу. Крім того, керівник має сформулювати ідеальний образ того, що він хоче досягнути на практиці. Лише за таких умов діяльність колективу буде продуктивною і результативною.

Узагальнюючи викладений вище матеріал, поняття «професійна рефлексія керівника інструментального колективу» передбачає:

- пізнання та переосмислення керівником інструментального колективу власного внутрішнього світу, аналіз своїх почуттів, думок та дій, пов'язаних з управлінням колективним виконавством;

- усвідомлення керівником того, як його фахову діяльність сприймають і бачать учасники колективу, колеги та оточуючі;

- інтерпретацію виконуваних творів шляхом рефлексивного зіставлення власного бачення й емоційного сприйняття музичного твору із певною епохою, художнім змістом і образним рядом, що задумано композитором;

- здатність керівника інструментального колективу оцінити творчий акт із позицій глядачів зокрема та соціуму загалом у процесі концертної діяльності;

- діагностику, осмислення та способи організації професійної сфери діяльності в цілому;

- аналіз та оцінку вже виконаної інструментальним колективом роботи;

- координацію поточної діяльності ансамблю;

- уявлення, планування, процес роздумів і пошуку нових ідей щодо майбутньої перспективної художньо-естетичної роботи інструментального колективу.

Висновки. Отже, проаналізувавши мистецьку теоретичну та методичну літературу, можемо стверджувати, що керівник інструментального колективу в процесі фахової підготовки повинен володіти знаннями із низки суміжних дисциплін, бути наділений моральними та вольовими якостями, ефективною методикою професійного самовдосконалення (професійна рефлексія), що передбачає усвідомлення, переосмислення, аналіз, діагностику та оцінювання власної творчої діяльності. Лише усвідомивши себе керівником-лідером творчого колективу (ансамблю), здобувши право ним керувати, доклавши всіх зусиль,

аби утримати власний професійний і моральний авторитет, ділові, продуктивні, гуманні, творчі відносини серед учасників, він не лише забезпечить собі повагу серед учасників колективу, а й досягне нового рівня самосвідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаренко С. У. Зміст загальної освіти і її гуманітаризація / С. У. Гончаренко // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи / за ред. І. А. Зязюна. – Київ, 2000. – С. 81–107.

2. Ержемский Г. Психология дирижирования / Г. Ержемский. – Москва : Музыка, 1988. – 96 с.

3. Жаркова О. С. Проблема универсальной (полифункциональной) подготовки учителя музыки на современном этапе : джазовое музицирование как компонент учебной работы в музыкально-исполнительских классах : дис. ... канд. пед. наук / О. С. Жаркова. – Москва, 1998. – 198 с.

4. Куберский И. Энциклопедия юного музыканта / И. Куберский, Е. Минина. – СПб. : ООО «Диамант», 2001. – 576 с.

5. Кузьмина Н. В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – Москва : Высш. шк., 1989. – 119 с.

6. Маталаев Л. Основы дирижерской техники : метод. пособ. / Л. Маталаев. – Москва : Сов. композитор, 1986. – 208 с.

7. Мовчан В. С. Етика : навч. посіб. / В. С. Мовчан. – Київ : Знання, 2007. – 483 с.

8. Общая и прикладная акмеология : учеб. пос. / под ред. А. А. Деркача. – Москва : Изд-во РАГС, 2001. – Ч. 1. – 279 с.

9. Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін : монографія / В. Ф. Орлов ; за заг. ред. І. А. Зязюна. – Київ : Наукова думка, 2003. – 276 с.

10. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін / Г. М. Падалка. – Київ : Освіта України, 2008. – 274 с.

11. Петрова Г. А. Вопросы эстетической подготовки будущего учителя / Г. А. Петрова. – Казань : Изд-во КазГУ, 1976. – 199 с.

12. Селезньова Н. О. Професіоналізм хормейстера. Психологічний та культурно-історичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 / Н. О. Селезньова. – Одеса, 2004. – 16 с.

13. Смирнова Т. А. Теоретичні та методичні засади диригентсько-хорової освіти у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Т. А. Смирнова ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – Київ, 2003. – 502 с.

14. Хачатурян А. П. Пути повышения эффективности педагогического воздействия клубного работника на аудиторию : дис. ... канд. пед. наук / А. П. Хачатурян. – Ленинград, 1977. – 215 с.

15. Щекин Г. Организация и психология управления персоналом : учеб.-метод. пособ. / Г. Щекин. – Киев : МАУП, 2002. – 832 с.

16. Энциклопедия профессионального образования : в 3 т. / под ред. С. Я. Батышева. – Москва : АПО, 1998. – 568 с.

17. Speck M. Why can't we get it right? Designing high-quality professional development for standards-based schools (2nd ed.) / M. Speck, C. Knipe. – Thousand Oaks : Corwin Press. – 2005. – 184 p.

Дата надходження до редакції: 13.08.2019 р.